

Olga Senkāne

EBREJU, KRIEVU, LATVIEŠU UN LATGALIEŠU PIEMIŅAS PLĀKŠŅU UZRAKSTU NARATĪVI: ATMIŅAS KULTŪRAS DISKURSS

Pētījuma mērķis ir analizēt Rēzeknes pilsētā uzstādīto piemiņas plākšņu naratīvu struktūru un valodu lietojumu tajos atmiņas kultūras diskursā. Pētījumā ar diskursa metodi tiek atklāti un izvērtēti argumenti šādas hipotēzes apstiprinājumam: Rēzeknes pilsētas piemiņas plākšņu naratīvi demonstrē noteikta laikmeta ideoloģiju, vērtības, valodu lietojuma tendences etnodemogrāfiski daudzveidīgā vidē. Pētījumā mēģināts atklāt lingvistiskās ainavas izmaiņas, dinamiku tās vēsturisko pārmaiņu kontekstā, ko spilgti parāda dažāda veida un dažādos laikos uzstādīto piemiņas plākšņu uzrakstu valoda, saturs un struktūra.

NARRATIVES OF INSCRIPTIONS ON MEMORIAL PLATES OF JEWS, RUSSIANS, LATVIANS AND LATGALIANS: MEMORY CULTURE DISCOURSE

Linguistic execution and narrative structure of the memorial plaques demonstrates not only ideology, axiology etc. of certain ages, culture of memory as such, but also trends in linguistic applications, with respect/without respect to the state language policy representing the respective historical stage (period of the first Latvian independent state, Soviet times, years of the third awakening and independence). The language/languages used in narratives of memorial plaques in the Rēzekne City, structure and content of the narratives depends on 1) location of the memorial plaque (cemetery, city sights, downtown or outskirts, etc.) 2) time period for installation of the memorial plaque (periods of independence/Soviet times), 3) national/religious affiliation of the dead/killed, 4) the pathos to be achieved (patriotic, heroic, philosophical, ritual, etc.).

Monolingual memorial plaques in Latvian or bilingual memorial plaques (in Latvian and Russian) constitute the largest quantity in Rēzekne. During the independence periods these are mostly devoted to: 1) politicians, public and culture figures, clergy (8), 2) Latvian/Latgalian freedom fighters, warriors (3), 3) victims of the Holocaust and the communist terror (3). During the Soviet period a special focus is on the World War II fighters against fascism and the victims of fascism, as well as some prominent cultural figures of socialist era – directors, specialists in literature, artists (11).

Memorial plaques installed before June 1940 are monolingual; plaques installed from WWII to 1989 are bilingual; plaques installed or renovated during the period when Latvia regained national independence are monolingual (in Latvian or Latgalian) or multilingual (in Russian, Latvian, English and German).

Inscriptions of the Soviet-era memorial plaques (predominantly in Russian and Latvian) are dominated by heroic pathos, which is based in the respective ideology; in inscriptions of the independence time a tone of patriotism and religious rituals is topical, as well as there is also

considerable use of the language diversity (utilization of Latgalian and English). Jewish memorial plaques installed during recent years of independence to the Holocaust victims, usually are in 3-4 languages (in Latvian, Yiddish, Russian and English). Text of memorial plaques in multiple languages may be slightly different (choice of lexemes) while maintaining the overall low-key pathos.

The Jewish Holocaust memorial plaques are one of the few multilingual signs in Rēzekne. Order of inscriptions in 3 or 4 languages enables to reason about the hierarchy of languages during the Soviet era and the years of independence, at the beginning of 21st century. In trilingual signs of the Soviet-era plaques Latvian language is featured as the last one – after Yiddish and Russian, while the plaque installed in 2006 already represents different layout hierarchy indicating the prevailing role of Latvian as the official language where the victims' mother tongue moves to the second position, but Russian in memorial plaques is still more important than English. Layout and stylistics of the narrative in this memorial plaque inscription is seemingly neutrally informative (where, when, who, did what), but contains moderate dramatic qualities, modest reminder of active participation of the locals in extermination of Jews. The inscription can represent the direction of narration in the memory culture of the Holocaust victims: inscriptions have a reminiscent, recapturing function (so the recipient needs preliminary knowledge), therefore they lack emotionality and the dramatic qualities, evaluative style resources, unlike the Jewish tombstone inscriptions.

Latgalian memorial plaques in Rēzekne are still rare, total number of them are five and they are falling mainly within the religious (Catholic identity) discourse, largely devoted to prominent Latgalian clergy, the clergy patrons, the victims of communist terror. These memorial plaques in terms of narrative expansion of the inscriptions are not focused on reminder or reconstruction as it is, for example, in the inscriptions on plaques of the Holocaust victims, and are performing another important function of narrative – creating memory (knowledge) for those who lack it, providing a ready-made, educational, observational, emotional assessment – this is a very important feature of the Latgalian memorial plaques. Inscription narratives show respect to an addressee without knowledge, therefore subtexts are not intended there.

National and territorial identity of Latgale in the historical and contemporary perspective is featured by the syncretism of cultures. Use of languages on the inscriptions of Rēzekne memorial plaques is indicative of the existence of multilingual environment the least respect for which is shown during the first Latvian independence (1818–1940) and also during the restoration of independence period, as most of the Soviet-era plaques renovated in 90ies of the 20th century and early 21st century now are monolingual (in Latvian), but at the time of installation (50–70ies of the 20th century) they have been mostly bilingual (in Latvian, in Russian) or made only in Russian. Today, after regaining independence, the Latvian prevails in the multilingual urban landscape, the Russian still is quite enduring (especially in the outskirts of town), Latgalian is gradually moving away from formal constraints, and revived, but the Jewish is irretrievably withering away. Unfortunately, culture of memories in format of Hebrew memorial plaques and tombstone inscriptions will soon be the only lingual evidence of the existence of this historically so important element of the regional identity.

Pētījums izstrādāts, pamatojoties uz Rēzeknes Augstskolas projekta „Teritoriālās identitātes lingvokulturoloģiskie un sociālekonomiskie aspekti Latgales reģiona attīstībā” Nr. 2009/0227/1DP/1.1.1.2.0/09/APIA/VIAA/071 (<http://tilra.ru.lv>) aktivitātē “Lingvistiskā ainava” 2010. gadā iegūtajiem datiem – valodas zīmēm – Rēzeknes pilsētā.

Pētījuma mērķis ir analizēt Rēzeknē uzstādīto piemiņas plāksņu naratīva struktūru un valodu lietojumu tajos atmiņas kultūras diskursā. Pētījumā ar diskursa metodi tiek atklāti un izvērtēti argumenti šādas hipotēzes apstiprinājumam: Latgales pilsētas Rēzeknes piemiņas plāksņu naratīvi demonstrē noteikta laikmeta ideoloģiju, vērtības, valodu lietojuma tendences multilingvālajā vidē.

Rēzekne vienmēr ir bijusi etnodemogrāfiski daudzveidīga pilsēta. Iedzīvotāju nacionālais sastāvs 2010. gada vidū ir bijis šāds: 47,2% krievi, 44,2% latvieši, 2,5% poļi, 1,6% baltkrievi, 1,3% ukraiņi, 1,9% lietuvieši, 1,3 citas tautības (<http://www.rezekne.lv/index.php?id=134>). Piemiņas plāksnes iekļaujas pilsētas lingvistiskajā ainavā, tās funkcionē publiskajā telpā un no citām publiskajā telpā sastopamajām, piemēram, privātā sektora lingvistiskajām zīmēm, atšķiras ar savu pastāvīgumu.

Piemiņas plāksne var tikt uz laiku noņemta no ēkas remontdarbu dēļ, piemēram, 1995. gadā atjaunotā piemiņas plāksne gleznotājam Arvīdam Eglem (1905–1977) Latgales ielā 82 ir noņemta fasādes remonta dēļ; piemiņas plāksne var tikt atjaunota, un atbilstoši valsts valodas politikai plāksnes uzrakstā var mainīties valodas/valodu lietojums, piemēram, literatūrzinātniekam Jurijam Tiņanovam (1894–1943) veltītā bilingvālā padomju laika zīme Atbrīvošanas alejā 94 neatkarības gados plāksnes atjaunošanas procesā tiek pārveidota par monolingvālu zīmi valsts valodā; piemiņas plāksnē var mainīties dažas naratīva nianse – saskaņā ar laikmeta ideoloģiju, bet pati plāksne var pastāvēt gadsimtiem ilgi (sk. ālāk rakstā 2., 3. attēlu). Rēzeknes pilsētā 2005. gadā atradās 38 piemiņas plāksnes (http://www.rezekne.lv/uploads/media/2005_Nr.7_Par_Rezeknes_pilsetas_kulturvestures_objektu_saglabasanu_atklasanu_un_likvidesanu.doc), līdz 2010. gadam to skaits ir pieaudzis vismaz līdz 41 (sk. 1. tabulā *Piemiņas plāksnes Rēzeknē (2010)* 24., 25., 26. vienību raksta beigās).

Konkrētajā pētījumā analīzei izvēlētas piemiņas plāksnes, pieminekļi, kapakmeņi, kuru uzraksti satur naratīvu un kuru uzrakstos ir vērojams multilingvālu vidi raksturojošs valodu lietojums. Plāksnes sakārtotas pēc hronoloģiskā (uzstādīšanas gada) principa, lai būtu pārskatāms valodu lietojums uzrakstos noteiktos laika posmos – Latvijas neatkarības periodi un padomju laiks (sk. 1. tabulu *Piemiņas plāksnes Rēzeknē (2010)*).

Pētījuma teorētisko bāzi veido diskursa analīzes un naratoloģijas teorētiku Viljama Labova (*William Labov*), Žana Fransuā Liotāra (*Jean-François Lyotard*), Volfa Šmida (*Wolf Schmid*), Žannas Puzanovas, Irinas Trocukas u. c. darbi. Naratīva analīze ir sociolingvistisku pētījumu „blakusprodukts”, vērsta uz tāda valodas līdzekļu kopuma izpēti, kas „jēlu” pagātnes materiālu pārvērs hronoloģiski sakārtotā, emocionāli un sociāli noformētā notikumā (Пузанова, Троцук 2003: 57). Naratīvs ir pagātnes pieredzes reprezentācijas paņēmiens, vēsturisko

zināšanu forma, kas izslēdz izskaidrojuma un izpratnes dihotomiju, veidojot un sakārtojot teikumus noteiktā cēloņsakarības atklājošā secībā. Pagātnes pieredzes materiāla izkārtojums dod iespēju rekonstruēt adresātu grupas zināšanas noteiktā naratīva tapšanas periodā, tāpēc naratīva analīze ļoti piemērota piemiņas plākšņu uzrakstu pētniecībai atmiņas kultūras diskursā. Piemiņas plākšņu uzraksti pēc savām funkcijām var būt divu veidu: 1) atsauc atmiņā to, ko sabiedrība pārzina un nedrīkst aizmirst (priekšzināšanu respekts – kompakts, lakonisks, stilistiski neitrāls naratīva izvērsums); 2) rāda atmiņu (zināšanas) – skaidrojošs, izglītojošs, vērtējošs naratīva pasniegums. Naratīva veids var būt atkarīgs no uzraksta tapšanas laika (ideoloģiju u. c. faktoru ietekmē) un orientēšanās uz noteiktu adresātu grupu (ar zināšanām, bez zināšanām).

Naratīva analīzei ir vairākas pieejas, šajā pētījuma lielākoties tiek izmantota strukturālā naratīva analīze, noskaidrojot naratīva komponentu invariantus (atkārtojošos posmus – ievada, fināla formulas; noteiktu valodas, retorisko u. c. līdzekļu atlase un izmaiņas attiecīgā laikposmā). Kopumā naratīva analīze paredz divu nozīmīgu aspektu – valodas un laika izpēti to savstarpējās mijattiecībās. Piemiņas plākšņu uzraksti vienā vai vairākās svešvalodās, monolingvālu, bilingvālu vai multilingvālu uzrakstu īpatsvars, valodu izvēle un hierarhija lielā mērā izriet no paredzamā lasītāja jeb adresāta respekta atbilstoši laikmeta ideoloģiskajām u. c. veida tendencēm.

Naratīvam jāsaturs notikuma vietas, laika un personāža deskripcija, tam jābūt: 1) informatīvi nozīmīgam (lai attaisnotu sava rašanos); 2) ticamam (jārada pārliecība, ka noticis tieši tā, kā aprakstīts; subjektīvās versijas izslēgšana); 3) kauzālam (cēloņu un seku atlase notikumu plūsmā); 4) emocijas vai novērojumus atklājošam (Labov 1997). Tādējādi naratīva analīze pēta ne tikai pieredzes saturu, bet arī tās pastāvēšanas formas, tās lingvistiskos un kultūras resursus, kas tiek izmantoti, lai sakārtotu šo pieredzes (vēstures) materiālu un pārliecinātu adresātu par tā objektivitāti, patiesumu (Пызанова, Трочук 2003: 61), lai konstruētu tā jēgu. Piemiņas plākšņu uzrakstu naratīvi funkcionē galvenokārt atmiņas vai atmiņas kultūras diskursā (sabiedrība noteiktos laika posmos veic vēsturiskā materiāla atlasī – kas būtu jāatceras nākamajām paaudzēm atbilstoši valdošajai ideoloģijai, kultūras politikai u. c.), bet to pastāvēšana gandrīz pilnībā izslēgta autora diskursā (autora bezpersoniskums, atskaitot varbūt tiešos daiļliteratūras u. c. tekstu citējumus). Konkrētajā pētījumā analizējamo piemiņas plākšņu sarakstā ir iekļautas galvenokārt naratīvu saturošas vienības, kas sniedz priekšstatu par multikulturālas pierobežas reģiona pilsētas iedzīvotāju atmiņas kultūras īpatnībām noteiktos laika periodos (sk. 1. tabulu *Piemiņas plāksnes Rēzeknē (2010)*).

Mūsdienu Rēzeknes daudznacionālo vidi spilgti raksturo tieši ebreju multilingvālās zīmes, kas veltītas holokausta upuriem. Iepriekšējos gadsimtos Rēzeknē ir bijis ievērojams

ebreju tautības cilvēku īpatsvars. 1815. gadā Rēzeknē dzīvoja 1072 ebreji (90% no pilsētas iedzīvotājiem), 1897. g. – 6478. 19. gs. daudzi ebreji izceļoja uz ASV un Dienvidāfriku, ar 1915. g. bija spiesti pārcelties uz Krievijas guberņām (kā politiski neuzticami ebreji tika deportēti no piefrontes joslas – O. S.). 1920.–1930. gados no Rēzeknes ebreji izceļoja uz Palestīnu vai arī pārcēlās uz Rīgu. 1935. g. ebreju skaits pilsētā bija 3342 cilvēki – 25,4%. Līdz Otrajam pasaules karam Rēzeknes ebreju kopiena bija viena no nozīmīgākajām ebreju kopienām Latvijā. (Melers 2006: 80). Tā atsākusi darbību 20. gadsimta 90. gadu sākumā, pirmsākumos tā vienoja ap 200 biedru, darbojās Svētdienas skola un bērnu ansamblis. Pašlaik kopienā ir ap 50 biedru, kuru vidū ir arī latvieši, krievi un poļi (Baltace 2006). Rēzeknē piedzimis un dzīvojis ebreju izcelsmes dzejnieks Nahmans Dimenšteins, rakstnieks un literatūrzinātnieks Jurijs Tiņanovs, kinorežisors Frīdrihs Ermlers. Šobrīd pilsētā atrodas trīs holokausta upuru piemiņas plāksnes (sk. 1. tabulu *Piemiņas plāksnes Rēzeknē (2010)*).

Nacistiskā režīma masu upuru piemiņas akmens pirmo reizi uzstādīts 1980. gadā krievu valodā un jidišā, atjaunots 1990. gadā un atrodas Ebreju kapos, A. Upīša ielā 91. Tas ir veidots 3 valodās ar līdzīgu tekstu jidišā, krievu un latviešu valodā. Plāksne rāda valodu hierarhiju atmodas sākumos: pirmā ir fašisma upuru, kam veltīta plāksne, dzimtā valoda (Latvijas ebreju savstarpējās komunikācijas valoda bija jidišs (Barkahans 2008: 7)), bet latviešu valoda ir tikai trešajā pozīcijā pēc krievu valodas. Šādai krievu un latviešu valodu secībai var būt vairāki iemesli, piemēram, padomju ideoloģijas joprojām spēcīgā ietekme, zināma inerce vai arī uzstādītāju vēlme paust cieņu Rēzeknes atbrīvotājiem (Sarkanās Armijas karavīriem) no vācu okupācijas. Plāksnes uzraksta naratīvu raksturo uzstādītāju apņemšanās mūžīgi atcerēties no fašisma terora bojā gājušos. Īpaša uzmanība veltīta upuru uzskaitījumam, akcentējot radniecības saites, kas ir ļoti būtiska ebreju kapakmeņu uzrakstu naratīva pazīme: nākamās paaudzes sēros par bojā gājušajiem vecākiem, bērniem, brāļiem un māsām.

Otra plāksne atrodas Krasta un Dzirnavu ielu krustojumā un veidota ar identisku tekstu 4 valodās – latviešu valodā, jidišā, krievu un angļu valodā. Piemiņas plāksne uzstādīta 2006. gadā vietā, kur pirms kara atradās liela korāļu mūra sinagoga, tā bija galvenā starp 12 pilsētas sinagogām, pie tās 1941. gada 15. jūlijā tika nošauti un aprakti 120 dievlūdņēji, sinagoga tika nolīdzināta ar zemi (Meirāne 2006). Abas minētās piemiņas plāksnes ir vienas no nedaudzajām multilingvālajām zīmēm Rēzeknē. 2006. gadā uzstādītajā plāksnē vērojama jau citāda, uz latviešu valodas kā valsts valodas prioritāro lomu norādoša izkārtojuma hierarhija, kur upuru dzimtā valoda pārvietojas otrajā pozīcijā, bet krievu valoda piemiņas plāksnēs joprojām ir nozīmīgāka par angļu valodu. Naratīva izkārtojums un stilistika šajā piemiņas plāksnē uzrakstā ir šķietami neitrāla (kur; kad; kas; ko izdarīja), taču satur apvaldītu dramatismu, neuzkrītošu

atgādinājumu par vietējo iedzīvotāju aktīvu dalību holokaustā: *Šajā vietā 1941. gada 15. jūlijā vietējie nacisti nošāva 120 Rēzeknes ebrejus*. Šajā uzrakstā var saskatīt narācijas ievirzi holokausta upuru atmiņas kultūrā: uzrakstiem ir atgādināšana, atmiņā atsaucīga funkcija (tātad adresātam nepieciešamas priekšzināšanas), tāpēc tiem pietrūkst emocionalitātes un dramatisma, vērtējošo stila līdzekļu atšķirībā no ebreju kapakmeņu uzrakstiem.

Trešā piemiņas plāksne atrodas Vīpingas ielā 2a, tā veltīta 1943. gadā vācu okupantu Vīpingas mežā noslepkavotajiem Kaunatas, Stoļerovas, Riebiņu pagrīdniekiem un 34 notvertajiem un nošautajiem ebrejiem. Uzstādīta 1974. gadā krievu valodā, 1989. gadā atjaunota ar tekstu latviešu valodā „Mūžīgā slava fašisma upuriem”. 2000. gadā uzlikta jauna plāksne, v. slava nomainot pret v. piemiņa. Šī uzraksta naratīva saturs un maiņa spilgti parāda uzstādītāju apziņā dziļi iegūlušo, Lielajam Tēvijai karam (1941–1945) veltītajiem padomju laika pieminekļiem raksturīgo heroisko patosu, kas 1989. gada uzrakstā attiecināts nevis uz cīnītājiem, bet kara upuriem.

Naratīva struktūras un valodu lietojuma ziņā īpaša uzmanība pievēršama ebreju kapakmeņiem, kas saglabājušies Rēzeknes Ebreju kapos kopš 18. gadsimta. Ebreju kapsēta Rēzeknē izveidota 1786. gadā, tajā tika apbedīti arī ebreji no pilsētas apkaimes – Maltas u. c. (Melers 2006: 80). Apbedījumi šeit tiek veikti arī mūsdienās. Ebreju kapos atrodami kapakmeņi, uz kuriem uzraksti ir veidoti nevis jidišā, bet ivritā, retāk līdzās ivritam ir uzraksti krievu vai vācu valodā. Ivrita dominējošā loma 19.–20. gadsimta kapakmeņu uzrakstos saistīta ar ebreju reliģisko apbedīšanas rituālu norisi šajā valodā, gandrīz visas lūgšanas jūdaismā ir ivritā. Ar 1933. gadu uz kapakmeņiem parādās uzraksti ivritā un paralēli latviešu valodā, šī bilingvālā tendence nostiprinās Kārļa Ulmaņa autoritārā režīma periodā, letonizācijas laikā. Padomju varas periodos (ar 1940. gadu līdz vācu okupācijai un ar 1944. gadu), rusifikācijas iespaidā ebreju kapakmeņi veidoti pārsvarā divās valodās – ivritā un krievu valodā, bet ar 20. un 21. gadsimtu miju – tikai un vienīgi krievu valodā, kas liecina par strauju jidiša un ivrita valodu pratēju skaita samazināšanos. Pēc Rēzeknes ebreju reliģiskās draudzes vadītājas Rašeles Kukļas liecības (videofīlma „Izdzīvošanas sindroms”, 2009) Rēzeknē šobrīd ir divi ebreji, kas prot lasīt jidišā, tādējādi kādreiz viena no lielākajām minoritātēm šobrīd atrodas krieviski runājošo statusā – ar nacionālo identitāti bez valodas.

Ebreju kapakmeņu uzrakstu naratīvā saskatāma viena formula, kuras atsevišķie elementi var tikt mainīti vietām, taču to klātbūtne ir diezgan pastāvīga: kas (nereti precizēta arī radniecība ar kapakmens uzstādītājiem), kā (kādā veidā) ir nomiris; kādā vecumā. Uz 20. gadsimta 20. gadu kapakmeņiem aprakstīti apglabāto nāves dramatiskie apstākļi, piemēram, ebreju *pogroma* sekas Rēzeknē 1922. gada 7. marta naktī. Līdz šim ir zināms par 1920. gada 6. jūnija *pogromu*

Rēzeknes pilsētā (Stranga 2008: 419). Traģiskais/dramatiskais patoss krasi izteikts naratīvos, kas satur aizgājēja vai veselas ģimenes, vecāku un bērnu – *pogroma* (grautiņa) upuru nāves apstākļu aprakstu (sk. 1. attēlu). Par *pogromu* tiek dēvēti jebkuri uzbrukumi ebrejiem ar mērķi nogalināt, aplaupīt, iznīcināt mantu, nodedzināt īpašumu (Stranga 2010: 2).

1. attēls *Edelšteinu ģimenes kapakmens Rēzeknes Ebreju kapos*

Picture 1: *Gravestone of Edelstein Family in Rēzekne Jewish Cemetery*

20. gadsimta 20. gadu sākumā Eiropu pārņēma lielākoties ekonomiskā antisemitisma izraisīts grautiņu vilnis, īpaši Polijā, Ungārijā, Rumānijā, galvenokārt Austrumu un Centrāleiropas valstīs, un turpinājās arī 30. gadu otrajā pusē (Etingers 2007: 438). Ebreju kapakmeņu uzrakstu tulkošana un izpēte ļautu atklāt virkni līdz šim mazāk zināmu vai nezināmu reģiona vēsturisko notikumu konkrētās aprises.

Monolingvālu piemiņas plāksņu latviešu valodā vai bilingvālu piemiņas plāksņu (latviešu un krievu valodā) Rēzeknē kvantitatīvi ir visvairāk (sk. 1. tabulu). Neatkarības periodos tās lielākoties velktas: 1) politiķiem, sabiedriskajiem un kultūras darbiniekiem, garīdzniekiem (8); 2) Latvijas/Latgales brīvības cīnītājiem, karavīriem (3); 3) holokausta un komunistiskā terora upuriem (3). Padomju laikā īpaša uzmanība pievērsta Otrā pasaules kara cīnītājiem pret fašismu un fašisma upuriem, kā arī atsevišķiem ievērojamiem sociālisma laikmeta kultūras darbiniekiem – režisoriem, literatūrzinātniekiem, māksliniekiem (11).

Līdz 1940. gada jūnijam uzstādītās piemiņas plāksnes ir monolingvālas (3); no Otrā pasaules kara laika līdz 1989. gadam uzstādītās plāksnes ir bijušas/ir bilingvālas (5), vai monolingvālas (6); Latvijas valsts neatkarības atgūšanas laikā izveidotās vai atjaunotās plāksnes ir monolingvālas (latviešu vai latgalešu valodā – 6) vai bi-, tri- un multilingvālas (5).

Latvijas pirmās brīvvalsts periodā Rēzeknē uzstādīto plākšņu uzrakstu naratīvi satur galvenokārt pozitīvisma tendenci raksturīgo patriotisko un heroisko patosu, piemēram, uzraksts uz Latvijas brīvības cīņās kritušo 115 karavīru obeliska (1925) Miera ielā 35 (autors – E. Laube) un piemiņas plāksne Rēzeknes atbrīvotājiem no lielinieku varas (1935) pie pilsētas domes ēkas (Atbrīvošanas alejā 93). Naratīvu struktūra šeit liecina par valsts atbrīvošanas prioritāro nozīmi, uzraksta naratīvu ievada teritorijas atbrīvošanas fakts, tad seko valsts militāro spēku un tikai finālā varoņu/varonības akcents. Atšķiras vienīgi laika fiksējums komponentu secībā, bet tam acīmredzami ir sekundāra loma.

Uzraksti uz obeliska[izcēlumi mani – O. S.]: *Latgales atbrīvošanas cīņās/ kritušo/ Latvijas nacionālās armijas/ 115/ karavīru-varoņu/ neaizmirstamai piemiņai 1919.–1920./*

Brīvu Latviju/ radīja vienots Latvijas/ dēlu-varoņu gars.

Uzraksts uz piemiņas plāksnes: *1920. gada 21. janvārī/ Rēzeknes pilsētu atbrīvoja/ Latvijas/ varonīgais karaspēks.*

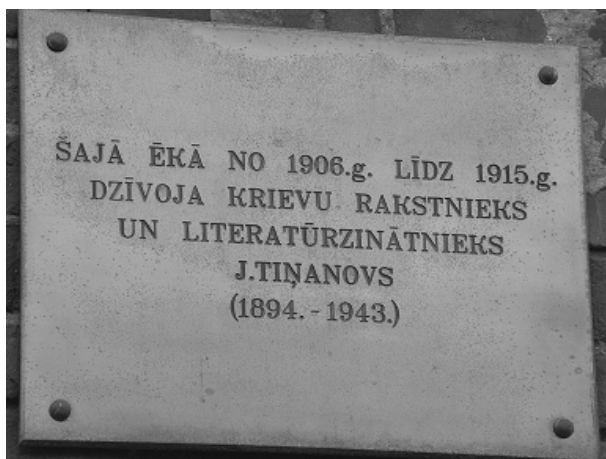
Garīdzniekam Nikodemam Rancānam (1870–1933) Miera ielas kapos atrodamās piemiņas plāksnes (1933) uzraksta naratīvs arī lielā mērā iederas Latvijas pirmās brīvvalsts pozitīvisma rāmjos (ieguldījums jaunākās paaudzes audzināšanā un sabiedrības harmonizēšanā): *Jaunatnes un tautas audzinātājs./ Mīlestības un saskaņas paudējs/ dzīvē, darbos un vārdos.*

Ievērojamiem sabiedriskajiem, kultūras, politiskajiem darbiniekiem veltīto un pārsvarā padomju laikā uzstādīto plākšņu uzrakstos tiek izmantota samērā unificēta formula: kur (šajā ēkā u. tml.) darbojies/dzīvojis; kas; kad. Šāds naratīvs raksturo vēsturiskās atmiņas diskursu un orientēts uz uzziņas informācijas sniegšanu adresātam ar/bez priekšzināšanām par attiecīgo personu un viņa dzīves/darbības laikosmu. Daļa no bilingvālajām, padomju laikā pilsētas centrā uzstādītajām plāksnēm ievērojamiem kultūras darbiniekiem un fašisma upuriem neatkarības atgūšanas periodā atjaunotas kā monolingvālas, precizēta atsevišķu personvārdu rakstība latviešu valodā, kā arī ievērojamās personas ieguldījuma apraksts, izņemot no teksta padomju atribūtiķu, piemēram, goda nosaukumus (sk. 2. ,3. attēlu). Bet daļa plākšņu pilsētas nomalēs tomēr palikušas divvalodīgas – latviešu un krievu valodā (F. Ermleram, F. Varslavānam, Audriņu ģilniekiem u. c.).

2. attēls *Piemīņas plāksne Jurijam Tiņanovam (1963)*

Picture 2: *Memorial Plate to Jurij Tinjanov (1963)*

3. attēls *Piemīņas plāksne Jurijam Tiņanovam (1990)*

Picture 3: *Memorial Plate to Jurij Tinjanov (1990)*

Rēzeknes centrā, Dārza ielā, parkā pie Pareizticīgo katedrāles atrodas obelisks un 2 piemiņas plāksnes krievu valodā Otrajā pasaules karā kritušajiem Sarkanās Armijas karavīriem „Вечная Слава” (*Mūžīgā Slava*), kas uzstādītas 1948. gadā. Tās ir vienīgās pilsētas centrā saglabājušās monolingvālas plāksnes krievu valodā, uzrakstu naratīva struktūra šeit kalpo heroiskā patosa uzturēšanai, atšķirībā no Latvijas brīvības cīnītāju piemiņas plāksņu naratīva šeit priekšplānā ir varonis, brīvības cīnītājs, nevis cīņas rezultāts (teritorijas atbrīvošana), un, ja

pirmās plāksnes uzrakstā minēts konkrēts noteikta varoņdarba veicējs, tad otrajā – vispārināta ierindas karavīru un oficiēru masa (*Sarkanā Armija*) un tās atbrīvotā *mūsu dzimtene*. Konteksts atklāj abstrahēto padomju laika dzimtenes traktējumu, jēdziena izpratni (Padomju Savienība), tādējādi obelisks un uz tā izvietoto plāksņu naratīvi ir spilgta padomju laikmeta vēsturiskās atmiņas diskursa liecība [izcēlumi mani – O. S.]:

Герой Советского Союза/ майор Черников/ Сергей Федорович/ род. 12 VI 1914 г. погиб 26 VII 1944 г. в бою за освобождение/ города Резекне от немецко/ фашистских захватчиков.

Вечная слава героям/ солдатам и офицерам Советской/ Армии, павшим в боях за свободу/ и независимость нашей родины/ в Великой Отечественной войне/ 1941–1945 г. г.

Piemīņas plāksnes latgaliešu valodā Rēzeknē joprojām ir reti sastopamas (sk. 1. tabulu), tās kopumā ir piecas un iekļaujas galvenokārt reliģiskajā (katoliskās identitātes) diskursā, veltītas lielākoties ievērojamiem Latgales garīdzniekiem, garīdzniecības labvēļiem, komunistiskā terora upuriem.

Rēzeknē atrodas trīs piemiņas plāksnes Latgales sabiedriskajam darbiniekam, rakstniekam, publicistam, garīdzniekam un valstsvīram Francim Trasunam (1864–1926), divas no tām ir latgaliešu valodā: 1) uzraksts uz 1975. gadā slepeni uzstādītā kapakmens Miera ielas kapos; 2) uzraksts uz 2004. gada uzstādītās piemiņas plāksnes par godu viņa 140 gadu jubilejai pie Vissvētākās Jēzus Sirds katedrāles centrālās ieejas (Latgales ielā 88b), kur viņš ir bijis prāvests un Rēzeknes dekanāta dekāns (1906–1907). Minētajiem piemiņas plāksņu uzrakstiem latgaliešu valodā raksturīgs ievērojamo personu cildinošs patoss, par ko liecina epitetu izvēle [izcēlumi mani – O. S.]:

Šeit dus/ **diženais Latgolas dāls/ tautas aizstōvis** un **vodūns** Francis Trasuns
4. X. 1864.–6. IV. 1926.

Vyssv. Jezus Sirds / katedrālē (1906–1907) / par prāvestu un Rēzeknes / dekanata dekanu kolpōja/ **izcylais goreidznīks,/ sabīdryskais darbinīks/** MG. TH./ Francis Trasuns (1864–1926).

Minētās piemiņas plāksnes uzrakstu naratīva izvērsuma ziņā nav orientētas uz atgādinājumu vai atsaukšanu atmiņā, kā tas ir, piemēram, holokausta upuru plāksņu uzrakstos, bet pilda otru svarīgu naratīva funkciju – rada atmiņu (zināšanas) tiem, kam tās nav, sniedz jau gatavu, izglītojošu novērojumu, emocionālu vērtējumu – tā ir ļoti būtiska latgaliešu piemiņas plāksņu iezīme. Uzrakstu naratīvos respektēts adresāts bez zināšanām, tāpēc zemteksti tajos nav paredzēti. To pašu varētu sacīt par lielas daļas latgaliešu vēsturiskās daiļprozas naratīvu (J. Kindzuļs, N. Neikšānīts, A. Rupainis u. c.).

Latviešu valodā ir veidota viena no jaunākajām Rēzeknē uzstādītajām piemiņas plāksnēm (2009) pie Rēzeknes Jāņa Ivanova Mūzikas vidusskolas (Atbrīvošanas alejā 56) atklātā F. Trasuna pieminekļa. Šajā vietā 1917. gadā notika Latgales kongress, kurā tika lemts par novada vienotību ar pārējiem Latvijas novadiem. F. Trasuns bija šī kongresa iniciators un organizators. Zīmīgi, ka pirms pieminekļa uzstādīšanas šajā vietā tika uzlikts akmens, kura uzraksts vēstīja par pieminekļa veidošanas ieceri, un tas bija latgaliešu valodā.

V. Purviša un Grāvju ielas stūra vecajos luterāņu kapos atrodas piemineklis (2006), kas veltīts Rēzeknes iedzīvotājai, labdarei Ludvigai Voicehovskai (1856–1944) pateicībā par ēku un zemes ziedojumu mariāņu priesteru kongregācijai. Uz šīs zemes 1933. gadā uzsākta un 1938. gadā pabeigta Sāpju Dievmātes baznīcas būve (Atbrīvošanas alejā 89). Ziedotājai L. Voicehovskai tika celebrētas vairākas Sv. Mises, pēc baznīcas uzcelšanas viņa regulāri piedalījies dievkalpojumos un nav vēlējies īpašu vietu baznīcā. Mariāņi rūpējās par viņu līdz pat ziedotājas nāves gadam. Tā kā viņas kapa vietu nav bijis iespējams atrast, Latgales kultūras biedrība uzstādījusi kapakmeni viņas brāļa, priestera Jāzepa Voicehovska apbedījuma vietā (Rēzeknes Vēstis 2006). Minētā kapa pieminekļa uzraksts vēsta par ziedojuma nozīmi, baznīcas celtniecības faktiem un ir unikāls bilingvālās kombinācijas ziņā: uzraksts ir veidots poļu un latgaliešu valodā, acīmredzot poļu valodas prioritāro lomu noteica ziedotājas un kongregācijas dibinātāju tautība (Jonāne 2005).

Bilingvāls uzraksts – latviešu un latgaliešu valodā, ar atšķirīga lieluma burtiem un ar atšķirīgu saturu iegravēts uz komunistiskā terora upuru piemiņas akmens Atbrīvošanas alejā 69 (atklāts 1990. gada 14. jūnijā, pieminot 1941. gadā spīdzinātos un represētos rēzekniešus). Uzraksta sākumā latviešu valodā (sīkākā šriftā) minēts, kādu upuru piemiņai veltīts akmens, zem krusta, kas izvietots ap plāksnes vidu, iegravēts katoļu aizlūguma fragments par mirušajiem: *...un myžeigō gaisma lai speid viņim.*

Latgaliski veidots arī kapakmens Latgales revolucionāram Jānim Zvīdram (1895–1920), uzstādīts Dārza ielas parka teritorijā 1974. gadā blakus obeliskam Otrajā pasaules karā kritušajiem Sarkanās armijas karavīriem. J. Zvīdrs ir bijis žurnālists, nelegālās tipogrāfijas organizētājs Makašānos, viens no revolucionārās latgaliešu žurnālistikas pamatlicējiem, vairāku Latgales jauniešu kreiso organizāciju biedrs un periodisko izdevumu redkolēģiju loceklis. Pārsteidzoši, ka padomju laikā 20. gadsimta 70. gados uz revolucionāra kapakmens pilsētas centrā bija iespējams iegravēt personvārdu „dialektā”. Latgales nacionālo un teritoriālo identitāti vēsturiskā un mūsdienu skatījumā raksturo kultūru sinkrētisms. Valodu lietojums Rēzeknes pilsētas piemiņas plāksņu uzrakstos liecina par multilingvālas vides pastāvēšanu, kas vismazāk tiek respektēta Latvijas pirmās brīvvalsts (1818–1940) un arī neatkarības atjaunošanas periodā,

jo lielākā daļa 20. gadsimta 90. gados un 21. gadsimtā sākumā atjaunoto padomju laika plākšņu tagad ir monolingvālas (latviešu valodā), bet uzstādīšanas laikā (20. gadsimta 50.–70.gadi) tās lielākoties ir bijušas bilingvālas (latviešu, krievu valodā) vai tikai krievu valodā veidotas. Pēc neatkarības atgūšanas latviskais multilingvālajā pilsētas ainavā prevalē, krieviskais joprojām ir gana noturīgs (īpaši pilsētas nomalēs), latgaliskais pamazām atbrīvojas no oficiālajiem ierobežojumiem un atdzimst, bet ebrejiskais neglābjami atmirst. Diemžēl atmiņas kultūra ebreju piemiņas plākšņu un kapakmeņu uzrakstu formātā drīz būs vienīgā lingvālā liecība par šīs reģionālajai identitātei vēsturiski tik nozīmīgas sastāvdaļas eksistenci.

LITERATŪRA

- Barkahans, Menahems (sak., 2008). *Ebreju iznīcināšana Latvijā 1941.–1945.* Rīga: Šamir.
- Bobe, Mendels (2006). *Ebreji Latvijā*. Rīga: Šamir.
- Etingers, Š. (2007). *Ebreju tautas vēsture*. Rīga: Nordik.
- Ezergailis, Andrievs (1999). *Holokausts vācu okupētajā Latvijā (1941–1944)*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds.
- Baltace, Skaidrīte (red., 2006) *Rēzekne un tās laudis*. Rēzekne: Latgales Druka.
- Groce, Ināra (2006). Ebreji un Rēzekne. *Rēzeknes Vēstnesis*. Nr. 13.
- Jonāne, Egita T. *Marijas dēli – mariāņi – Latgalē*. <http://latgaleslaiks.lv/lv/2005/12/9/26707>. Resurss aprakstīts 12.12.2010.
- Labov, William (1997). *Some Further Steps in Narrative Analysis*. <http://www.ling.upenn.edu/~wlabov/sfs.html>. Resurss aprakstīts 02.01.2011.
- Meirāne, Olga (2006). Neaizmirst un nepiedot. *Rēzeknes Vēstis*. 14. jūlijs.
- Melers, Meijers (2006). *Ebreju kapsētas Latvijā*. Rīga: Šamir.
- Par Rēzeknes pilsētas kultūrvēstures objektu saglabāšanu, atklāšanu un likvidēšanu*. http://www.likumi.lv/body_print.php?id=112758. Resurss aprakstīts 30.12.2010.
- Rēzeknes pilsētas kultūrvēsturiskie objekti*. http://www.likumi.lv/body_print.php?id=112758. Resurss aprakstīts 30.12.2010.
- Schmid, Wolf (2005). *Elemente der Narratologie*. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- Stranga, Aivars (2008). *Ebreji Baltijā. No ienākšanas pirmsākumiem līdz holokaustam. 14. gadsimts – 1945. gads*. Rīga: LU žurnāla „Latvijas Vēsture“ fonds.
- Stranga, Aivars (2010). *Ebreji un latvieši neatkarīgās Latvijas izcīnīšanas laikā: 1918.–1920.* <http://www.lu.lv/jsc/pilsetas/vidzeme/1918-1929/>. Resurss aprakstīts 29.12.2010.
- Пузанова, Жанна, Троцук, Ирина (2003). Нарративный анализ понятие или метафора. *Социология*. 4М . №17.
- Лиотар, Жан Ф. Прагматика нарративного знания. *Состояние постмодерна*. <http://lib.web-malina.com/getbook.php?bid=2891&page=1>. Resurss aprakstīts 07.12.2010.

1. tabula *Piemīņas plāksnes Rēzeknē (2010)*

Table 1: *Memorial Plates in Rēzekne (2010)*

Nr. p.k.	Piemīņas plāksne	Adrese	Uzstādīšanas/atjaunošanas gads	Valodas lietojuma secībā
1.	Piemineklis Latvijas brīvības cīņās kritušajiem 115 karavīriem.	Miera iela 35	1925; 2005	Latviešu
2.	Piemīņas plāksne monsinjoram Nikodemam Rancānam (1870–1933).	Miera iela 35	1933; 2006	Latviešu
3.	Piemīņas plāksne Rēzeknes atbrīvotājiem no lielnieku varas pie pilsētas domes.	Atbrīvošanas aleja 93	1935; 1995	Latviešu
4.	2 piemīņas plāksnes Otrajā pasaules karā kritušajiem Sarkanās armijas karavīriem „Večnaja Slava”.	Pareizticīgo katedrāles parks, Dārzu iela	1948	Krievu
5.	Piemīņas plāksne nacistiskā režīma koncentrācijas nometnes piemīņas vietā.	Atmodas ielā pie Rēzeknes 5. vidusskolas	1959; 2001; 2006	Latviešu, krievu, angļu, vācu
6.	Piemīņas plāksne gleznotāja Franciska Varšlavāna (1898–1949) dzīvesvietā.	Bukmuižas iela 78	1963	Latviešu, krievu
7.	Piemīņas plāksne Juriņa Tiņanova (1894–1943) dzīvesvietā (1906–1915).	Atbrīvošanas aleja 94	1963; 2000	Latviešu
8.	Piemīņas plāksne Audriņu sādžas iedzīvotājiem, nacistiskā režīma upuriem.	Latgales iela 87	1965	Latviešu, krievu
9.	Postaments Otrajā pasaules karā kritušajiem Sarkanās armijas karavīriem padomju karavīru kapos.	Miera iela 35	1968; 2006	Latviešu
10.	Piemīņas plāksne fašisma upuriem.	Miera iela 35	1069; 2005	Latviešu
11.	Piemīņas plāksne nacistiskā režīma upuriem.	Vīpingas iela 2a	1974; 1989	Latviešu
12.	Kapakmens revolucionāram Jānim Zvīdrām (1895–1920).	Pareizticīgo katedrāles parks, Dārzu iela	1974	Latgaliešu
13.	Kapakmens Francim Trasunam (1864–1926).	Miera iela 35	1975; 1996	Latgaliešu
14.	Piemīņas plāksne kinorežisoram Frīdriham Elmleram (1898–1967).	Purvīša iela 10	1978	Latviešu, krievu
15.	Nacistiskā režīma masu upuru piemīņas akmens.	Ebreju kapi, A. Upīša iela 91	1990	Jidišs, krievu, latviešu
16.	Piemīņas akmens komunistiskā terora upuriem.	Atbrīvošanas aleja 67	1990; 2006	Latviešu, latgaliešu
17.	Piemīņas akmens represētājiem Rēzeknes apriņķa iedzīvotājiem (1940–1949).	Stacijas iela 2	1991	Latviešu
18.	Piemīņas plāksne pedagoģes, latgaliešu publicistes Valērijas Seiles (1891–1970) dzīvesvietā.	Seiles iela 38	1991	Latviešu
19.	Piemīņas plāksne aktiera un režisora Antona Varšlavāna (1904–1990) darba vietā.	Brāļu Skrindu iela 3	1994	Latviešu
20.	Piemīņas plāksne ārstiem Valdim Gavaram (1896–1941) un Paulam Strūvem (1881–1941) darba vietā.	18. Novembra iela 41/2	1996	Latviešu

22.	Piemīņas plāksne sabiedriskajam darbiniekam un garīdzniekam Francim Trasunam (1864–1926) pie Vissvētākā Jēzus Sirds katedrāles.	Latgales iela 88b	2004	Latgaliešu
23.	Piemineklis 120 nošautajiem ebrejiem.	Krasta/Dzirnavu ielas krustojums	2006	Latviešu, jidišs, krievu, angļu
24.	Kapa piemineklis labdarei Ludvigai Voicehovskai (1858–1944).	V. Purvīša un Grāvju ielas stūris; vecajos luterāņu kapos (V. Purvīša ielas kapos)	2006	Poļu, latgaliešu
25.	Piemineklis Afganistānā kritušajiem Latgales karavīriem.	Pareizticīgo katedrāles parks, Dārzu iela	2009	Latviešu, krievu